

distinximus, diutius hic noster stilus non est occupandus. Hoc ipsum opus notatur in lib. 1 de Peccatorum meritis et remissione, cap. 29.

S. AURELII AUGUSTINI
HIPONENSIS EPISCOPI
DE BONO CONJUGALI
LIBER UNUS ^(a).

In quo docet Augustinus nuptias multis nominibus esse honorabiles, et non tantum in fornicationis comparatione, sed ex proprio genere bonas ac de se ab omni peccato immunes. Continentiam vero longe esse præstantiorem ostendit: adeoque nuptias, quas olim necessarias ad propagandum Dei populum, per quem Christus proletaretur et nasceretur, in usu ere Sancti debuerunt, nunc temporis postquam dictum est, *Qui potest capere, capiat*, non amplectendas nisi ab iis qui se continere non valent. Cæterum continentes nostros antiquis illis conjugatis, Abrahamo nominatim et saræ, vix ulla ratione conferri, nedum iis præferri posse; quippe qui et continentiae virtutem in animi habitu tenuerunt nubentes, et obedientiae laude, qua tanquam matrice virtutes omnes continentur, quam maxime excelluerunt.

CAPUT PRIMUM. — 1. Prima societas viri et uxoris. Quoniam unusquisque homo humani generis pars est, et sociale quiddam est humana natura, magnumque habet et naturale bonum, vim quoque amicitiae; ob hoc ex uno Deus voluit omnes homines condere, ut in sua societate non sola similitudine generis, sed etiam cognationis vinculo tenerentur. Prima itaque naturalis humanæ societatis copula vir et uxor est. Quos nec ipsos singulos condidit Deus, et tanquam alienigenas junxit: sed alteram creavit ex altero; signans etiam vim conjunctionis in latere, unde illa detracta, formata est (*Gen. II, 21, 22*). Lateribus enim sibi junguntur, qui pariter ambulant, et pariter quo ambulant intuentur. Consequens est connexio societatis in filiis, qui unus honestus fructus est, non conjunctionis maris et feminae, sed concubitus. Poterat enim esse in utroque sexu, etiam sine tali commixtione, alterius regentis, alterius obsequentis amicalis quædam et germana conjunctio.

CAPUT II. — 2. De propagatione filiorum, si homo non peccasset, diversæ sententiæ. Nec nunc opus est ut scrutemur, et in ea quæstione definitam sententiam proferamus, unde primorum hominum proles posset existere, quos benedixerat Deus, dicens, *Crescite, et multiplicamini, et implete terram*, si non peccasset; cum mortis conditionem corpora eorum peccando meruerint, nec esse concubitus nisi mortalium corporum possit. Plures enim de hac re sententiæ diversæque exstiterunt; et si examinandum sit, veritati¹ divinarum Scripturarum quænam earum potissimum congruat, prolixæ disputationis negotium

est. Sive ergo sine cocundi complexu alio aliquo modo, si non peccasset, habituri essent filios ex munere omnipotentissimi Creatoris, qui potuit etiam ipsos sine parentibus condere, qui potuit carnem Christi in utero virginali formare, et ut etiam ipsis infidelibus loquar, qui potuit apibus prolem sine concubitu dare: sive ibi multa mystice ac figurate dicta sint, aliterque sit intelligendum quod scriptum est, *Implete terram, et dominamini ejus* (*Gen. I, 28*), id est, ut plenitudine et perfectione vitæ ac potestatis id fieret, ut ipsum quoque incrementum et multiplicatio qua dictum est, *Crescite, et multiplicamini*, propectu mentis et copia virtutis intelligatur, sicut in Psalmo positum est, *Multiplicabis me in anima mea virtute*¹ (*Psal. cxxvii, 3*); nec data sit homini proles ista successio, nisi posteaquam causa peccati, futura erat in morte decessio: sive corpus non spirituale illis hominibus, sed primo animale factum erat, ut obedientiae merito postea fieret spirituale, ad immortalitatem capessendam, non post mortem, quæ invidia diaboli intravit in orbem terrarum (*Sap. II, 24*) et facta est pœna peccati; sed per illam commutationem quam significat Apostolus, ubi ait, *Deinde nos viventes qui reliquimus, simul cum illis rapiemur in nubibus in obviam Christo in aera* (*I Thess. IV, 16*): ut illa corpora primi conjugii et mortalia fuisse intelligamus prima conformatione, et tamen non moritura nisi peccasset, sicut minatus erat Deus: tanquam si vulnus minaretur, quia vulnerabile corpus erat; quod tamen non accidisset, nisi fieret quod ille vetuisset. Ita ergo possent etiam per concubitus talium corporum generationes subsistere, quæ usque ad certum modum,

ADMÓNITIO PP. BENEDICTINORUM.

Liber de Bono Conjugali ad Romanos qui que Vaticanæ bibliothecæ codices recognitus est, et ad Gallicanos undecim: scilicet ad vetustissimum Corbeiensem ante mille annos scriptum, ad Germanensem, Cisterciensem, Michaelinum, Sorbolicum, ad Thuanos seu Colbertinos duos, ad codicem bibliothecæ Regiæ, Augustinensium majoris conventus Parisiensis Remensis Ecclesiæ, v. c. Emerici Bigot Rotomagensis; ad lectiones variantes trium Mss. Belgicorum apud Lov. et ad editiones Erasmi et Lovaniensium.

Comparavimus præterea eas omnes editiones initio Retr. et Confess. t. 1, memoratas. M.

¹ Sic Mss. Editi autem, *veritate*.

(a) Scriptus circiter annum Christi 401.

¹ Editi omittunt, *me*: et loco, *virtute*, habent, *virtutem*. At Augustinus legere solet: *multiplicabis me in anima mea virtute*, juxta LXX: et ita hic Mss., nisi quod antiquissimus Corbeiensis pro, *virtute*, habet, *in virtutem*.

haberent incrementum, nec vergerent tamen in senium; aut usque in senium¹, nec tamen in mortem, donec illa benedictionis multiplicatione terra impleretur. Si enim vestibus Israelitarum præstitit Deus per annos quadraginta sine ullo detrimento proprium statum (*Deut. xxix, 5*); quanto magis præstaret corporibus obedientium præcepto suo felicissimum quoddam temperamentum certi status, donec in melius converterentur, non morte hominis qua corpus ab anima deseritur, sed beata commutatione a mortalitate ad immortalitatem, ab animali ad spiritualem qualitatem!

CAPUT III. — *Bonum conjugii multiplex. Primum et secundum conjugii bonum. Tertium conjugii bonum.* Harum sententiarum quæ vera sit, vel si alia vel aliæ possunt adhuc ex illis verbis exsculpi, quærere ac disserere longum est.

5. Illud nunc dicimus, secundum istam conditionem nascendi et moriendi, quam novimus, et in qua creati sumus, aliquid boni esse conjugium masculi et feminae: cujus confederationem ita divina Scriptura commendat, ut nec dimissæ a viro nubere liceat alteri, quamdiu vir ejus vivit; nec dimisso ab uxore liceat alteram ducere, nisi mortua fuerit quæ recessit. Bonum ergo conjugii, quod etiam Dominus in Evangelio confirmavit, non solum quia prohibuit dimittere uxorem, nisi ex causa fornicationis (*Matth. xix, 9*), sed etiam quia venit invitatus ad nuptias (*Joan. ii, 2*), cur sit bonum merito quæritur. Quod mihi non videtur propter solam filiorum procreationem, sed propter ipsam etiam naturalem in diverso sexu societatem. Alioquin non jam diceretur conjugium in senibus, præsertim si vel amisissent filios, vel minime genuissent. Nunc vero in bono licet annoso conjugio, etsi emarcuit ardor ætatis inter masculum et feminam, viget tamen ordo charitatis inter maritum et uxorem: quia quanto meliores sunt, tanto maturius a commixtione carnis suæ pari consensu se continere cœperunt; non ut necessitatis esset postea non posse quod vellent, sed ut laudis esset primum noluisse quod possent. Si ergo servatur fides honoris et obsequiorum invicem debitorum ab alterutro sexu, etiamsi languescunt et prope cadaverinis utriusque membris, animorum tamen rite conjugatorum tanto sincerior, quanto probator, et tanto securior, quanto placidior castitas perseverat. Habent etiam id bonum conjugia, quod carnalis vel juvenilis incontinentia, etiamsi vitiosa est, ad propagandæ prolis redigitur honestatem, ut ex malo libidinis aliquid boni faciat copulatio conjugalis. Deinde quia reprimatur, et quodam modo verecundius æstuat concupiscentia carnis, quam temperat parentalis affectus. Intercedit enim quædam gravitas fervidæ voluptatis², cum in eo quod sibi vir et mulier adhærescunt, pater et mater esse meditantur.

CAPUT IV. — 4. *Quartum conjugii bonum. Adulterium quid sit. Fides in rebus etiam abjectis servanda*

et vitæ huic præponenda. Huc accedit quia in e quod sibi invicem conjuges debitum solvunt, e id aliquanto intemperantius et incontinentius tant, fidem tamen sibi pariter debent. Cui fidei juris tribuit Apostolus, ut eam potestatem appedicens: *Mulier non habet potestatem corporis s vir: similiter autem et vir non habet potestatem c sui, sed mulier* (*I Cor. vii, 4*). Hujus autem fid latio dicitur adulterium, cum vel propriæ l instinctu, vel alienæ consensu, cum altero ve contra pactum conjugale concumbitur: atque i gitur fides; quæ in rebus etiam corporeis et magnum animi bonum est; et ideo eam saluti corporali qua etiam vita nostra ista continet tum est debere præponi. Etsi enim exigua pa multo auro pene res nulla est; fides tamen negotio paleæ, sicut in auro sincera servat ideo minor est quia in re minore servatur. Cu ad peccatum admittendum adhibetur fides, n fides appellanda est: verumtamen qualiscum si et contra ipsam fit, pejus fit; nisi cum p deseritur, ut ad veram fidem ac legitimam r id est, ut peccatum emendetur, voluntatis p correctæ. Tanquam si quis cum hominem se spoliare non possit, inveniat socium iniquit eum eo paciscatur ut simul id faciant spoliump tiantur, quo facinore commisso totum solus Dolet quidem ille, et fidem sibi servatam n conquæritur; verum in ipsa sua querela cogit bet; potius in bona vita ipsi humanæ societati servandam, ne præda iniqua ex homine fieret, tit quam inique sibi in peccati societate serv fuerit. Ille quippe utrobique¹ perfidus, profec leratori judicandus est. At si id quod male f ei displicuisset, et propterea cum particeps f prædam dividere nolisset, ut homini cui abl rat, redderetur, eum perfidum nec perfidus Ita mulier si fide conjugali violata fidem serve tero, utique mala est: sed si nec adultero, pe Porro si eam flagitii pœniteat, et ad castitat diens conjugalem, pacta ac placita adulterina dat, miror si eam fidei violatricem vel ipse putabit.

CAPUT V. — 5. *Conjunctio viri et feminae qua sit connubium, quando non.* Solet etiam quæ masculus et femina, nec ille maritus, nec ill alterius, sibimet non filiorum procreandorum propter incontinentiam solius concubitus causa lantur, ea fide media, ut nec ille cum altera, i cum altero id faciat, utrum ruptiæ sint vocan potest quidem fortasse non absurde hoc appella nubium, si usque ad mortem alterius eorum² i eos placuerit, et prolis generationem, quamv ea causa conjuncti sint, non tamen vitaverint, nolint sibi nasci filios, vel etiam opere aliquc agant ne nascantur. Cæterum si vel utrumq unum horum desit, non invenio quemadmodu nuptias appellare possimus. Etenim si aliquat

¹ sola editio Lov. omittit, aut usque in senium.

² Bigotianus Ms., voluptati.

¹ In Corbeiensi codice vetustissimo, utrumubiqu

² Et. et Mss., si usque ad mortem alicujus eorum.

vir ad tempus adhibuerit, donec aliam dignam vel honoribus vel facultatibus suis inveniat, quam comparem ducat; ipso animo adulter est, nec cum illa quam cupit invenire, sed cum ista cum qua sic cubat, ut cum ea non habeat maritale consortium. Unde et ipsa hoc sciens ac volens, impudice utique miscetur ei, cum quo non habet foedus uxorium. Verumtamen si ei thori fidem servet, et cum ille uxorem duxerit, nubere ipsa non cogitet, atque a tali prorsus opere continere se praearet, adulteram quidem fortassis facile appellare non audeam; non peccare tamen quis dixerit, cum eam viro, cujus uxor non est, misceri sciat? Jamvero si ex illo concubitu, quantum ad ipsam attinet, non nisi filios velit, et quidquid ultra causam procreandi patitur invita patiat: multis quidem ista matronis anteponenda est; quae tametsi non sunt adulterae, viros tamen suos plerumque etiam continere cupientes ad reddendum carnale debitum cogunt, non desiderio prolis, sed ardore concupiscentiae ipso suo jure intemperanter utentes: in quarum tamen nuptiis bonum est hoc ipsum quod nuptae sunt. Ad hoc enim nuptae sunt, ut illa concupiscentia redacta ad legitimum vinculum, non deformis et dissoluta fluitaret, habens de se ipsa irrefrenabilem carnis infirmitatem, de nuptiis autem indissolubilem fidei societatem; de se ipsa progressum immoderate coeundi, de nuptiis modum caste procreandi. Etsi enim turpe est libidinose uti velle marito¹; honestum est tamen nolle misceri nisi marito, et non parere nisi de marito.

CAPUT VI. — *De conjugalis debiti exactione ac redditione.* Sunt item viri usque adeo incontinentes, ut conjugibus nec gravidis parcant. Quidquid ergo inter se conjugati immodestum, inverecundum, sordidum gerunt, vitium est hominum, non culpa nuptiarum.

6. Jam in ipsa quoque immoderatiore exactione debiti carnalis, quam eis non secundum imperium praecipit, sed secundum veniam concedit Apostolus, ut etiam praeter causam procreandi sibi misceantur; etsi eos pravi mores ad talem concubitus impellunt, nuptiae tamen ab adulterio seu fornicatione defendunt. Neque enim illud propter nuptias admittitur, sed propter nuptias ignoscitur. Debent ergo sibi conjugati non solum ipsius sexus sui commiscendi fidem, liberorum procreandorum causa, quae prima est humani generis in ista mortalitate societas; verum etiam infirmitatis invicem excipiendae, ad illicitos concubitus evitandos, mutuam quodam modo servitutem; ut etsi alteri eorum perpetua continentia placeat, nisi ex alterius consensu non possit. Et ad hoc enim *uxor non habet potestatem corporis sui, sed vir; similiter et vir non habet potestatem corporis sui, sed mulier* (I Cor. vii, 4-6): ut et quod non filiorum procreandorum, sed infirmitatis et incontinentiae causa expetit, vel ille de matrimonio, vel illa de marito, non sibi alterutrum negent; ne per hoc incidant in damnabiles corruptelas, tentante satana, propter incontinentiam, vel amborum, vel cujusquam eorum. Conjugalis enim concubitus generandi gratia, non habet culpam; con-

cupiscentiae vero satiandae, sed tamen cum ea propter thori fidem, venialem habet culpam. Alterum vero sive fornicatio lethalem habet culpam. Ac per hoc melior est quidem ab omni concubitus continentia, quam vel ipse matrimonialis concubitus sit causa gignendi.

CAPUT VII. — *Foedus nuptiale separatione non fit irritum. An dimissa adultera liceat ducere. Uxorem superducere vetitum more Romano. Divortio lex foederis nuptialis non aboletur inter christianos.* Sed quia illa continentia meriti amplius reddere vero debitum conjugale, nullius est erigere autem ultra generandi necessitatem, venialis, fornicari vero vel moechari, puniendius; cavere debet charitas conjugalis, ne de quaerit unde amplius honoretur, conjugii facia damnatur. Qui enim dimittit uxorem suam, causa fornicationis, facit eam moechari (Matth. Usque adeo foedus illud initum nuptiale eius sacramenti res est, ut nec ipsa separatione fiat: quandoquidem vivente viro, et a quo relicta moechatur, si alteri nupserit; et ille hujus mali est qui reliquit.

7. Miror autem si quemadmodum licet dimitti adulteram uxorem, ita liceat ea dimissa alteram ducere. Facit enim de hac re sancta Scriptura divinum nodum, dicente Apostolo, ex praeepto Domini mulierem a viro non debere discedere; quod si nupserit, manere innuptam, aut viro suo reconciliari (I Cor. vii, 10, 11): cum recedere utique et nuptiam innuptam, nisi ab adultero viro non debeat, non recedendo ab eo qui adulter non est, faciat eum moechum. Reconciliari autem viro vel tolerando, si se continere non potest, vel correcto, forsitan iustum test. Quomodo autem viro possit esse licentia concubinae alterius, si adulteram reliquerit, cum non sit nubendi alteri, si adulterum reliquerit, non video. Quae si ita sunt, tantum valet illud societas conjugum, ut cum causa procreandi collata, nec ipsa causa procreandi solvatur. Possit enim homo dimittere sterilem uxorem, et ducere alteram, si filios habeat: et tamen non licet; et nostris quoque iam temporibus ac more Romano, nec superducere, ut amplius habeat quam unam vivam: et utique licita adultera vel relicto adultero possent plures homines, si vel illa alteri nuberet, vel ille a duceret. Quod tamen si non licet, sicut divina praescribere videtur; quem non faciat intentum sibi velit tanta firmitas vinculi conjugalis? Quae quaquam puto tantum valere potuisse, nisi a rei majoris ex hac infirma mortalitate hominum damnatum sacramentum adhiberetur, quod deserere hominibus atque id dissolvere cupientibus, incensum illis maneret ad poenam. Siquidem interve-
divortio non aboletur illa confederatio nuptialis, ut sibi conjuges sint, etiam separati; cum illis adulterium committant, quibus fuerint etiam

¹ sola fere editio Lov., *seipse*.

² *Posset*, juxta Lugd. M.

¹ Mss., *uti vel marito*.

suum repudium copulati, vel illa viro, vel ille mulieri. Nec tamen nisi in civitate Dei nostri, in monte sancto ejus (*Psal. XLVII, 2*), talis est causa cum uxore.

CAPUT VIII. — *Repudii usus qualis apud Gentiles, et qualis apud Judæos. Conjugium bonum est prorsus, non autem sola comparatione fornicationis. Cæterum aliter se habere jura Gentilium, quis ignorat; ubi interposito repudio, sine reatu aliquo ultionis humanæ, et illa cui voluerit nubit, et ille quam voluerit ducit? Cui consuetudini simile aliquid, propter Israelitarum duritiam, videtur permisisse Moyses de libello repudii (*Deut. XXIV, 1; Matth. XIX, 8*). Qua in re exprobratio quam approbatio divortii magis apparet.*

8. *Honorabiles ergo nuptiæ in omnibus, et thorus immaculatus (*Hebr. XIII, 4*). Quod non sic dicimus bonum, ut in fornicationis comparatione sit bonum; alioquin duo mala erunt, quorum alterum pejus: aut bonum erit et fornicatio, quia est pejus adulterium; pejus est enim alienum matrimonium violare, quam meretrici adhærere: et bonum adulterium, quia est pejor incestus; pejus est enim cum matre quam cum aliena uxore concumbere: et donec ad eam perveniatur, quæ, sicut Apostolus ait, turpe est etiam dicere (*Ephes. V, 12*), omnia bona erunt in comparatione pejorum. Hoc autem falsum esse quis dubitet? Non ergo duo mala sunt connubium et fornicatio, quorum alterum pejus; sed duo bona sunt connubium et continentia, quorum alterum est melius. Sicut ista temporalis sanitas et imbecillitas non sunt duo mala, quorum alterum pejus; sed ista sanitas et immortalitas duo bona sunt, quorum alterum melius. Item scientia et vanitas non duo mala sunt, quorum vanitas pejus; sed scientia et charitas duo bona sunt, quorum charitas melius. Namque scientia destruetur, ait Apostolus; et tamen huic temporariæ necessaria est: charitas autem nunquam cadet (*I Cor. XIII, 8*). Sic et mortalis ista generatio, propter quam fiunt nuptiæ, destruetur; ab omni autem concubitu immunitas, et hic angelica meditatio est, et permanet in æternum. Sicut autem jejuniis sacrilegorum meliora sunt prandia justorum; ita nuptiæ fidelium virginitati anteponuntur impiarum¹. Verumtamen neque ibi prandium jejuniis, sed justitia sacrilegio; neque hic nuptiæ virginitati, sed fides impietati præfertur. Ad hoc enim justus cum opus est prandent, ut tanquam boni domini quod justum et æquum est servis corporibus præbeant: ad hoc autem sacrilegi jejulant, ut dæmonibus serviant. Sic ad hoc nubunt fideles, ut maritis pudice copulentur: ad hoc autem sunt virgines impiæ, ut a vero Deo fornicentur. Sicut ergo bonum erat quod Martha faciebat, occupata circa ministerium sanctorum, sed melius quod Maria soror ejus sedens ad pedes Domini, et audiens verbum ejus² (*Luc. X, 39-42*): ita bonum Susannæ in conjugali castitate laudamus (*Dan. XIII*); sed tamen ei bonum viduæ Annæ (*Luc. II, 56, 57*); ac multo magis Mariæ virginis anteponi-*

mus (*Luc. I, 27*). Bonum erat quod faciebant, quæ de substantia sua Christo ac discipulis ejus necessaria ministrabant; sed melius qui omnem suam substantiam dimiserunt, ut expeditiores eundem Dominum sequerentur. In his autem binis bonis, sive quæ isti, sive quæ Martha et Maria faciebant, fieri non posset quod melius est, nisi altero prætermisso aut relicto. Unde intelligendum est non ideo malum putandum esse nuptias, quia nisi ab eis abstinenceatur, non potest haberi vidualis castitas aut virginalis integritas. Neque enim ideo malum erat quod Martha faciebat, quia nisi inde abstineret soror ejus, non faceret quod melius erat: aut ideo malum est suscipere justum aut prophetam in domum suam, quia nec domum habere debet, ut quod melius est faciat, qui vult ad perfectionem Christum sequi.

CAPUT IX. — 9. *Conjugium bonum est non nisi propter aliud expetendum. Conjugio uti debuisse sanctos primis temporibus: nunc præferendam esse continentiam. Sane videndum est, alia bona nobis Deum dare, quæ propter se ipsa expetenda sunt, sicut est sapientia, salus, amicitia; alia quæ propter aliquid sunt necessaria, sicut doctrina, cibus, potus, somnus, conjugium, concubitus. Horum enim quædam necessaria sunt propter sapientiam, sicut doctrina; quædam propter salutem, sicut cibus, et potus, et somnus; quædam propter amicitiam, sicut nuptiæ vel concubitus: hinc enim subsistit propagatio generis humani, in quo societas amicalis magnum bonum est. His itaque bonis quæ propter aliud necessaria sunt, qui non ad hoc utitur propter quod instituta sunt, peccat, alias venialiter, alias damnabiliter. Quisquis vero eis propter hoc utitur, propter quod data sunt, bene facit. Cui ergo non sunt necessaria, si non eis utitur, melius facit. Proinde ista bona cum opus habemus, bene volumus: sed melius ea nolumus quam volumus; quia tunc melius nos habemus, cum ea necessaria non habemus. Ac per hoc bonum est nubere, quia bonum est filios procreare, matremfamilias esse (*I Tim. V, 14*): sed melius est non nubere, quia melius est ad ipsam humanam societatem hoc opere non egere. Ita enim jam sese habet humanum genus, ut aliis qui se non continent, non solum per nuptias occupatis, sed multis etiam per illicitos concubitus luxuriantibus, bono Creatore de malis eorum faciente quod bonum est, non desit numerositas proles et abundantia successionis, unde sanctæ amicitiae conquirantur. Ex quo colligitur, primis temporibus generis humani, maxime propter Dei populum propagandum, per quem et prophetaretur et nasceretur Princeps et Salvator omnium populorum, uti debuisse sanctos isto, non propter se expetendo, sed propter aliud necessario bono nuptiarum: nunc vero cum ad incundam sanctam et sinceram societatem undique ex omnibus gentibus copia spiritualis cognationis exuberet, etiam propter solos filios connubia copulare cupientes, ut ampliore continentiae bono potius utantur admonendi sunt.*

CAPUT X. — 10. *Objectio contra continentiam. Nunc ii soli conjugari debent, qui se non continent. Nuptias non esse peccatum. Nuptialis concubitus solus*

¹ Lov., *impiorum*: dissidentibus editis aliis et Mss.

² Hic sola editio Lov. addit, *cum eum ambæ hospitio recepissent.*

ille est qui fit causa generandi. Sed novi qui murmurent: Quid si, inquit, omnes homines velint ab omni concubitu continere; unde subsistet genus humanum? Utinam omnes hoc vellent, duntaxat in charitate de corde puro et conscientia bona et fide non ficta (1 Tim. 1, 5): multo citius Dei civitas compleretur, et acceleraretur terminus sæculi. Quid enim aliud hortari apparet Apostolum, ubi ait, cum inde loqueretur, *Vellem omnes esse sicut me ipsum?* Aut illo loco: *Hoc autem dico, fratres: tempus breve est; reliquum est ut et hi qui habent uxores, tanquam non habentes sint; et qui flent, tanquam non flentes; et qui gaudent, tanquam non gaudentes; et qui emunt, tanquam non ementes; et qui utuntur hoc mundo, tanquam non utantur: præterit enim figura hujus mundi. Volo vos sine sollicitudine esse.* Deinde subjungit: *Qui sine uxore est, cogitat ea quæ sunt Domini, quomodo placeat Domino. Qui autem matrimonio conjunctus est, cogitat quæ sunt mundi, quomodo placeat uxori. Et divisa est mulier innupta et virgo¹: quæ innupta est, sollicita est ea quæ sunt Domini, ut sit sancta et corpore et spiritu; quæ autem nupta est, sollicita est quæ sunt mundi, quomodo placeat viro.* Unde mihi videtur hoc tempore solos eos qui se non continent, conjugari oportere, secundum illam ejusdem apostoli sententiam: *Quod si se non continent, nubant; melius est enim nubere quam uri.*

11. Nec ipsis tamen peccatum sunt nuptiæ, quæ si in comparatione fornicationis eligerentur, minus peccatum essent quam fornicatio, sed tamen peccatum essent. Nunc autem quid dicturi sumus adversus evidentissimam vocem Apostoli dicentis: *Quod vult faciat; non peccat, si nubat; et, Si acceperis uxorem, non peccasti; et si nupserit virgo, non peccat* (1 Cor. vii, 7, 28-36). Hinc certe jam dubitare fas non est nuptias non esse peccatum. Non itaque nuptias secundum veniam concedit Apostolus: nam quis ambigat absurdissime dici non eos peccasse quibus venia datur? Sed illum concubitum secundum veniam concedit, qui fit per incontinentiam, non sola causa procreandi, et aliquando nulla causa procreandi; quem nuptiæ non fieri cogunt, sed ignosci impetrant: si tamen non ita sit nimius, ut impediatur quæ seposita esse debent tempora orandi, nec immutetur in eum usus qui est contra naturam, de quo Apostolus tacere non potuit, cum de corruptelis nimis immundorum et impiorum hominum loqueretur (Rom. 1, 26, 27). Concubitus enim necessarius causa generandi, inculpabilis et solus ipse nuptialis est. Ille autem qui ultra istam necessitatem progreditur, jam non rationi, sed libidini obsequitur. Et hunc tamen non exigere, sed reddere conjugii, ne fornicando damnabiliter peccet, ad personam pertinet conjugalem. Si autem ambo tali concupiscentiæ subiguntur, rem faciunt non plane nuptiarum. Verumtamen si magis in sua conjunctione

diligunt quod honestum, quam quod inhonestum est, id est, quod est nuptiarum, quam id quod non est nuptiarum, hoc eis auctore Apostolo secundum veniam conceditur: cujus delicti non habent hortatrices nuptias, sed deprecatrices, si Dei misericordiam non a se avertant, vel non abstinendo quibusdam diebus ut orationibus vacent, et per hanc abstinenciam sicut per jejunia commendent preces suas, vel immutando naturalem usum in eum usum qui est contra naturam, quod damnabilius fit in conjugio.

CAPUT XI. — 12. *Usus contra naturam execrabilior in uxore, quam in meretrice. Innuptarum amplior sanctitas commendata, non negata sanctitas nuptiarum.* Nam cum ille naturalis usus, quando prolabitur ultra pacta nuptialia, id est, ultra propagandi necessitatem, venialis sit in uxore, in meretrice damnabilis; iste qui est contra naturam, execrabiliter fit in meretrice, sed execrabilior in uxore. Tantum valet ordinatio Creatoris et ordo creaturæ, ut in rebus ad utendum concessis, etiam cum modus exceditur, longe sit tolerabilius, quam in eis¹ quæ concessa non sunt, vel unus vel rarus excessus. Et ideo in re concessa immoderatio conjugis, ne in rem non concessam libido prorumpat, toleranda est. Hinc est etiam quod longe minus peccat quamlibet assiduus ad uxorem, quam vel rarissimus ad fornicationem. Cum vero vir membro mulieris non ad hoc concessio uti voluerit, turpior est uxor si in se, quam si in alia fieri permiserit. Decus ergo conjugale est castitas procreandi, et reddendi carnalis debiti fides: hoc est opus nuptiarum, hoc ab omni crimine defendit Apostolus dicendo, *Et si acceperis uxorem, non peccasti; et si nupserit virgo, non peccat; et, Quod vult faciat; non peccat, si nubat.* Exigendi autem debiti ab alterutro sexu immoderatio progressio, propter illa quæ supra dixit, conjugibus secundum veniam conceditur.

13. Quod ergo ait, *Quæ innupta est, cogitat ea quæ sunt Domini, ut sit sancta et corpore et spiritu,* non sic accipiendum est, ut putemus non esse sanctam corpore christianam conjugem castam. Omnibus quippe fidelibus dictum est, *Nescitis quia corpora vestra templum in vobis est Spiritus sancti, quem habetis a Deo* (1 Cor. vi, 19). Sancta sunt ergo etiam corpora conjugatorum, fidem sibi et Domino servantium. Cui sanctitati cujuslibet eorum, nec infidelem conjugem obsistere, sed potius sanctitatem uxoris prodesse infideli viro, aut sanctitatem viri prodesse infideli uxori, idem apostolus testis est, dicens, *Sanctificatus est enim vir infidelis in uxore², et sanctificata est mulier infidelis in fratre* (Id. vii, 14). Proinde illud dictum est secundum ampliorem sanctitatem innuptarum quam nuptiarum, cui merces etiam debetur amplior secundum quod isto bono illud est melius: quia et hoc solum cogitat³, quo-

¹ Mss., in ea.

² Lectio hæc est omnium fere veterum Mss. explicata ab Augustino in libro de Sancta Virginitate, cap. 22, et in libro de Bono Viduitatis, ca. 2; quæ quidem hic in ante editis male emendata fuerat hunc in modum: *Et divisa est mulier nupta, et virgo quæ innupta est.* In isto loco Apostoli dissonantiam codicum latinorum notavit Hieronymus in lib. 1 contra Jovinianum.

³ Editi, in uxore fidei; et idem infra, in fratre fidei. Vox, fidei, utroque loco abest a Mss. et a græco textu Apostoli, soletque præteriri ab Augustino, ut lib. 1 de sermone Domini in mente, cap. 16.

⁴ Lev., cogitat femina. Abest, femina, ab Er. et Mss.

modo placeat Domino. Neque enim femina fidelis, servans pudicitiam conjugalem, non cogitat quomodo placeat Domino, sed utique minus; quia cogitat etiam quæ sunt mundi, quomodo placeat viro. Hoc enim de illis dicere voluit, quod¹ possunt habere quodam modo de necessitate connubii, ut cogitent quæ sunt mundi; quomodo placeant viris suis.

CAPUT XII. — 14. *Nuptas non cogitantes nisi quomodo placeant Deo perraras esse.* Quod utrum de omnibus nuptis dixerit, an de talibus quales ita mul- tæ sunt, ut pene omnes putari possint, non immerito dubitatur. Neque enim et illud quod de innuptis ait, *Quæ innupta est, cogitat ea quæ sunt Domini, ut sit sancta et corpore et spiritu*, ad omnes innuptas per- tinet; cum sint quædam viduæ mortuæ, quæ in deliciis vivunt (I Tim. v, 6). Verumtamen quod atti- net ad quamdam distinctionem et quasi proprietatem innuptarum atque nuptarum; sicut nimium dete- standam est, quæ continens a nuptiis, id est a re con- cessa, non continet a delictis, vel luxuriæ, vel superbiæ, vel curiositatis et verbositatis: ita rara nupta est, quæ in ipso quoque obsequio conjugali non cogitat nisi quomodo placeat Deo, ornando se, non intortis crinibus, aut auro et margaritis et veste pretiosa, sed quod decet mulieres promittentes pie- tatem per bonam conversationem (Id. II, 9 et 10). Talia quippe conjugia Petrus quoque apostolus præ- cipiendõ describit: *Similiter, inquit, mulieres obau- dientes maritis suis; ut et si qui non credunt verbo, per mulierum conversationem sine loquela lucrifieri possint, videntes timorem et castam conversationem vestram: ut sint non quæ a foris ornantur capillorum incrispationibus, aut circumdatae auro, aut veste de- cora; sed ille absconditus cordis vestri² homo in illa perpetuitate quieti et modesti spiritus, qui et apud Dominum locuples est. Nam sic quædam sanctæ mu- lieres quæ in Dominum sperabant, ornabant se, obse- quentes viris suis; quomodo Sara obaudiebat Abrahæ, dominum illum vocans; cujus factæ estis filiæ benefa- cientes, et non timentes ullum vanum timorem. Viri simili ratione concordet et caste viventes cum uxoribus vestris, et tanquam vasi infirmiori et subjecto tribuite honorem, quasi cohæredibus gratiæ, et videte ne impe- diantur (a) orationes vestræ (I Petr. III, 1-7).* Itane vero conjugia talia non cogitant ea quæ sunt Domini, quomodo placeant Domino? Sed perrara sunt. Quis negat? et in ipsa raritate pene omnes qui tales sunt, non ut tales essent conjuncti sunt, sed jam conjuncti tales facti sunt.

CAPUT XIII. — 15. *Nuptias nunc solis non conti- nentibus, olim vero etiam continentibus amplectendas fuisse. Uti conjugio sola prolis causa, quam rarum.* Qui enim nostri temporis homines Christiani nuptia- rum vinculo liberi valentes ab omni concubitu se continere, cum jam tempus esse perspicerent, sicut scriptum est, *non amplectendi, sed abstinendi ab am-*

¹ sic Mss. Editi vero, quæ.

² sola editio Lov., nostri.

(a) Non sic Vulgata in sacris Bibliis, sed habet, *tanquam et cohæredibus gratiæ vitæ, ut non impediantur.*

plexu (Eccl. III, 5), non potius eligerent vel virgi- nalem vel vidualem continentiam conservare, quam tribulationem carnis, sine qua conjugia esse non possunt (ut alia taceantur a quibus parit Aposto- lus), nullo jam cogente humanæ societatis officio sustinere? Sed cum dominante concupiscentia fue- rint copulati, si eam postea vicerint, quia non ita licet dissolvere conjugium, sicut licebat non colli- gare, fiunt tales quales profitetur forma nuptiarum; ita ut vel pari consensu ascendant celsiorem sancti- tatis gradum, aut si non ambo sunt tales, erit qui talis est non exactor, sed redditor debiti, servans in omnibus castam religiõsamque concordiam. Illis vero temporibus, cum adhuc propheticis sacramentis salutis nostræ mysterium velabatur, etiam qui ante nuptias tales erant, officio propagandi nuptias copu- labant, non victi libidine, sed ducti pietate: quibus si optio talis daretur, qualis revelato Novo Testa- mento data est, dicente Domino, *Qui potest capere, capiat (Matth. XIX, 12)*; non eos dubitat etiam cum gaudio suscepturos fuisse, qui diligenter intentus legit quomodo conjugibus utebantur, cum et plures habere uni viro licebat, quas castius habebat¹ quam nunc unam quilibet istorum, quibus videmus quid secundum veniam concedat Apostolus (I Cor. VII, 6). Habebant enim eas in opere generandi, non in morbo desiderio sicut gentes quæ ignorant Deum (I Thess. IV, 5). Quod tam magnum est, ut multi hodie faci- lius se tota vita ab omni concubitu absterneant, quam modum teneant non coeundi, nisi prolis causa, si matrimonio copulentur. Nempe multos habemus fra- tres et socios cœlestis hæreditatis utriusque sexus continentes, sive expertos nuptias, sive ab omni tali commixtione integros; nempe innumerabiles sunt: quem tandem audivimus inter familiaria colloquia, sive eorum qui conjugati sunt, sive qui fuerunt, indicantem nobis nunquam se conjugii esse com- mixtum, nisi sperando conceptum? Quod ergo præ- cipiunt conjugatis Apostoli, hoc est nuptiarum: quod autem venialiter concedunt, aut quod impedit orationes, non cogunt nuptiæ, sed ferunt.

CAPUT XIV. — 16. *Uti concubina propter filios majus peccatum, quam uxore uti propter incontinen- tiam.* Itaque si forte, quod utrum fieri possit ignoro, magisque fieri non posse existimo; sed tamen si forte ad tempus adhibita concubina filios solos ex eadem commixtione quæsiverit: nec sic ista con- junctio vel earum nuptiis præponenda est, quæ ve- niale illud operantur. Quid enim sit nuptiarum, considerandum est, non quid sit nubentium et im- moderatius nuptiis utentium. Neque enim si agris inique ac perperam invasis ita quisque utatur, ut ex eorum fructibus largas elemosynas faciat, ideo rapi- nam justificat: neque si alius ruri paterno vel juste quæsito avarus incumbat, ideo culpanda est juris civilis regula, qua possessor legitimus factus est. Nec tyrannicæ factionis perversitas laudabilis erit, si regia clementia tyrannus subditos tractet; nec

¹ Lov., habebant. Er. et Mss., habebat.

vituperabilis ordo regiae potestatis, si rex crudelitate tyrannica saeviat. Aliud est namque injusta potestate juste velle uti, et aliud est justa potestate injuste uti. Ita nec concubinæ ad tempus adhibitæ, si filiorum causa concumbant, justum faciunt concubinatum suum; nec conjugatæ, si cum maritis lasciviant, nuptiali ordini crimen imponunt.

17. Posse sane fieri nuptias ex male conjunctis, honesto postea placito consequente, manifestum est.

CAPUT XV. — *Connubium non posse dissolvi ob sterilitatem. An liceat uxoris voluntate aliam adhibere ut communes filii nascantur, non audet definire.* Semel autem initum connubium in civitate Dei nostri, ubi etiam ex prima duorum hominum copula quoddam sacramentum nuptiæ gerunt, nullo modo potest nisi alicujus eorum morte dissolvi. Manet enim vinculum nuptiarum, etiamsi proles, cujus causa initum est, manifesta sterilitate non subsequatur: ita ut jam scientibus conjugibus non se filios habituros, separare se tamen vel ipsa causa filiorum atque aliis copulare non liceat. Quod si fecerint, cum eis quibus se copulaverint, adulterium committunt, ipsi autem conjuges manent. Plane uxoris voluntate adhibere aliam, unde communes filii nascantur unius commixtione ac semine, alterius autem jure ac potestate, apud antiquos patres fas erat: utrum et nunc fas sit, non temere dixerim. Non est enim nunc propagandi necessitas, quæ tunc fuit, quando et patientibus conjugibus alias propter copiosiorē posteritatem superducere licebat, quod nunc certe non licet. Nam tantum affert opportunitatis ad aliquid juste agendum seu non agendum temporum secreta distinctio, ut nunc melius faciat, qui nec unam duxerit, nisi se continere non possit. Tunc autem etiam plures inculpabiliter ducebant, et qui se multo facilius continere possent, nisi aliud pietas illo tempore postularet. Sicut enim sapiens et justus, qui jam concupiscit dissolvi et esse cum Christo, et hoc magis optimo delectatur (*Philipp. 1, 25*), jam non hic vivendi cupiditate, sed consulendi officio sumit alimentum, ut maneat in carne, quod necessarium est propter alios: sic misceri feminis jure nuptiarum officiosum fuit tunc sanctis viris, non libidinosum.

CAPUT XVI.—18. *In concubitu ac in cibi usu similis ratio virtutis et vitii.* Quod enim est cibus ad salutem hominis, hoc est concubitus ad salutem generis: et utrumque non est sine delectatione carnali; quæ tamen modificata, et temperantia refrenante in usum naturalem redacta, libido esse non potest (a). Quod est autem in sustentanda vita illicitus cibus, hoc est in quærenda prole fornicarius vel adulterinus concubitus. Et quod est in luxuria ventris et gutturis illicitus cibus, hoc est in libidine nullam prolem quærente illicitus concubitus. Et quod est in cibo licito nonnullis immoderatio appetitus, hoc est in conjugibus venialis ille concubitus. Sicut ergo satius est emori fame, quam idolothyiis vesci (b); ita satius est

(a) II Retract. cap. 22, n. 2.

(b) Sic ad Publicolæ quæstionem de viatore christiano,

defungi sine liberis, quam ex illicito coitu stirpem quærere. Undecumque autem nascantur homines, parentum vitia non sectentur, et Deum recte colantur, honesti et salvi erunt. Semen enim hominis ex qualicumque homine, Dei creatura est, et eo male utentibus male erit, non ipsum aliquando malum erit. Sicut ut autem filii boni adulterorum, nulla defensio est adulteriorum; sic mali conjugatorum, nullum crimen est nuptiarum. Proinde sicut patres temporis Novi Testamenti ex officio consulendi alimenta sumentes, quamvis ea cum delectatione naturali carnis acciperent, nullo modo tamen comparabantur delectationibus eorum qui immolatio vescebantur (*I Cor. vii, 7*) aut eorum qui quamvis licitas escas, tamen immoderatus assumebant; sic patres temporis Veteris Testamenti, consulendi officio concumbebant, quorum delectatio illa naturalis nequaquam usque ad irrationalem aut nefariam libidinem relaxata, nec turpitudinibus stuprorum nec conjugatorum intemperantiæ conferenda est. Eadem quippe vena charitatis, nunc spiritualiter, tunc carnaliter propter illam matrem Jerusalem propagandi erant filii: sed diversa operum patrum non faciebat nisi diversitas temporum. Si autem necesse erat ut carnaliter coirent, etiam non carnales Prophetæ; sicut necesse erat ut carnaliter vescerentur, etiam non carnales Apostoli.

CAPUT XVII.—19. *Nubentes hujus temporis non conferendi nubentibus sanctis primi temporis. Uni viro plures uxores habere aliquando licuit, nunquam uni feminæ plures viros.* Quotquot ergo nunc sunt quibus dicitur, *Si se non continent, nubant* (*Id. vii, 9*); non comparandæ sunt tunc etiam nubentibus sanctis. Ipsæ quidem nuptiæ in omnibus gentibus eadem sunt filiorum procreandorum causa, qui qualeslibet posterifuerint, ad hoc tamen institutæ sunt nuptiæ, ut ordinate honesteque nascantur. Sed homines qui se non continent, tanquam ascendunt in nuptias gradu honestatis: qui autem se sine dubio continerent, si hominibus illius temporis ratio permisisset, quodam modo descendunt in nuptias gradu pietatis. Ac per hoc quamvis utrorumque nuptiæ in quantum nuptiæ sunt, quia procreandi causa sunt, æqualiter bonæ sint, tamen homines conjugati illis hominibus conjugati non sunt comparandi. Habent enim isti quod illis propter honestatem nuptiarum, quamvis ad nuptias non pertineat, secundum veniam concedatur; id est progressum illum qui excedit generandi necessitatem¹, quod illi non habebant. Sed neque hi, si quibus forte nunc inveniuntur, qui non quærunt in connubio nec appetunt, nisi propter quod institutæ sunt nuptiæ conquiri possunt illis hominibus. In istis enim car-

victo famis necessitate, si nihil usquam invenerit, nisi cibus in idolo positum, ubi nullus alius est hominum, utrum esatius sit fame emori, quam illud in alimentum sumere, respondet Augustinus in epistola nunc ordine 47, n. 6: « *Au-
« certum est esse idolothytum, aut certum est non esse
« aut ignoratur: si ergo certum est esse, melius christianum
« virtute respicitur; si autem vel non esse scitur, vel igno-
« ratur, sine ullo conscientiae scrupulo in usum necessitati
« assumitur.* »

¹ Lov., *generandi causam vel necessitatem*. At Fr. et MSS non habent, *causam vel*.

nale est ipsum desiderium filiorum; in illis autem spirituale erat, quia sacramento illius temporis congruebat. Nunc quippe nullus pietate perfectus filios habere nisi spiritualiter quærit: tunc vero ipsius pietatis erat operatio, etiam carnaliter filios propagare; quia illius populi generatio nuntiata futurorum erat, et ad dispensationem propheticam pertinebat.

20. Ideoque non sicut uni viro etiam plures habere licebat uxores, ita uni feminæ plures viros, nec prolis ipsius causa, si forte illa parere posset, ille generare non posset. Occulta enim lege naturæ amant singularitatem quæ præcipantur: subjecta vero non solum singula singulis, sed si ratio naturalis vel socialis admittit, etiam plura uni non sine decore subduntur. Neque enim sic habet unus servus plures dominos, quomodo plures servi unum dominum. Ita duobus seu pluribus maritis vivis nullam legimus servisse sanctarum; plures autem feminas uni viro legimus (a), cum gentis illius societas sinebat, et temporis ratio suadebat: neque enim contra naturam nuptiarum est. Plures enim feminæ ab uno viro fetari possunt; una vero a pluribus non potest (hæc est principiorum vis¹): sicut multæ animæ uni Deo recte subduntur. Ideoque non est verus Deus animarum nisi unus, una vero anima per multos² falsos deos fornicari potest, non fecundari.

CAPUT XVIII. — 21. *Sacramentum nuptiarum nunc ad unum virum et ad unam uxorem redactum. Episcopum nisi unius uxoris virum ordinare non licet.* Sed quoniam ex multis animis una civitas futura est habentium animam unam et cor unum in Deum (Act. iv, 32); quæ unitatis nostræ perfectio post hanc peregrinationem futura est, ubi omnium cogitationes nec latebunt invicem, nec inter se in aliquo repugnabunt: propterea Sacramentum nuptiarum temporis nostri sic ad unum virum et unam uxorem redactum est, ut Ecclesiæ dispensatorem non liceat ordinare, nisi unius uxoris virum (I Tim. iii, 2, et Tit. i, 6). Quod acutius intellexerunt, qui nec eum qui catechumenus vel paganus habuerit alteram, ordinandam esse censuerunt (b). De Sacramento enim agitur, non de peccato. Nam in Baptismo peccata omnia dimittuntur. Sed qui dixit, *Si acceperis uxorem, non peccasti; et si nupserit virgo, non peccat; et, Quod vult faciat, non peccat, si nubat* (I Cor. vii, 28, 36): satis declaravit nuptias nullum esse peccatum. Propter Sacramenti autem sanctitatem, sicut femina etiamsi catechumena fuerit vitiata, non potest post Baptismum inter Dei virgines consecrari; ita non absurde visum est eum qui excessit uxorum numerum singularem, non peccatum aliquod commisisse,

¹ Hic editi addunt, *ut plures feminæ uni viro sint*: quæ verba absunt ab omnibus Mss.

² Lov., *post multos*. Er. et Mss., *per multos*.

(a) Subaudi, *servisse*.

(b) Hoc intellexit modo Ambrosius in epist. ad Verceilensem Ecclesiam, estque olim hic sensus recepto Ecclesiæ more probatus. Attamen Hieronymus epist. ad Oceanum, acriter dureque egit contra hunc sensum. Id sibi objectum a Rufino testatur in fine libri 1 contra Rufinum.

sed normam quamdam Sacramenti amisisse; non ad vitæ bonæ meritum, sed ad ordinationis ecclesiasticæ signaculum necessariam. Ac per hoc sicut plures uxores antiquorum patrum significaverunt futuras nostras ex omnibus gentibus Ecclesias uni viro subditas Christo: ita noster antistes unius uxoris vir significat ex omnibus gentibus unitatem uni viro subditam Christo; quæ tunc perficietur, cum revelaverit occulta tenebrarum, et manifestaverit cogitationes cordis, ut tunc laus sit unicuique a Deo (I Cor. iv, 5). Nunc autem sunt manifestæ, sunt latentes dissensiones¹, etiam salva charitate, inter eos qui unum et in uno futuri sunt: quæ tunc utique nullæ erunt. Sicut ergo Sacramentum pluralium nuptiarum illius temporis significavit futuram multitudinem Deo subjectam in terrenis omnibus gentibus; sic Sacramentum nuptiarum singularium nostri temporis significat unitatem omnium nostrum subjectam Deo futuram in una cœlesti civitate. Itaque sicut duobus pluribusve servire, sic a viro vivo in alterius transire connubium, nec tunc licuit, nec nunc licet, nec unquam licebit. Apostatare quippe ab uno Deo, et ire in alterius adulterinam superstitionem, semper est malum. Nec causa ergo numerosioris prolis fecerunt sancti nostri, quod Cato dicitur fecisse Romanus (a), ut traderet vivus uxorem etiam alterius domum filiis impleturam. In nostrarum quippe nuptiis plus valet sanctitas Sacramenti, quam fecunditas uteri.

22. Si ergo et illi qui propter solam generationem, propter quam sunt institutæ nuptiæ, conjunguntur, non comparantur patribus, multo aliter ipsos filios quam isti quærentibus; quandoquidem filium immolare jussus Abraham, intrepidus ac devotus, quem de tanta desperatione susceperat, unico non pepercit, nisi eo prohibente manum deponeret, quo jubente levaverat (Gen. xxii, 12).

CAPUT XIX. — *An saltem continentes nostri comparandi sint antiquis sanctis conjugatis.* Restat ut videamus utrum saltem continentes nostri conjugatis illis patribus comparandi sint; nisi forte jam isti præferendi sunt eis, quibus nondum quos conferamus invenimus. Majus enim bonum erat in illorum nuptiis, quam est bonum proprium nuptiarum, cui procul dubio bonum continentis præferendum est; quia non tali officio quærebant illi filios ex nuptiis, quali ducuntur isti, ex quodam sensu naturæ mortalis successionem decessioni requirentis². Quod quisquis bonum negat, ignorat Deum omnium bonorum a cœlestibus usque ad terrena, ab immortalibus usque ad mortalia creatorem. Hoc autem sensu generandi nec bestis penitus carent, et maxime alites, quarum in promptu est cura nidificandi, et quædam conjugiorum similitudo ad simul procreandum atque nutriendum. Sed illi homines istum naturæ mortalis affectum, cujus in suo genere castitas accedente Dei cultu, sicut

¹ Sic Mss. At editi: *Nunc autem manifeste sunt latentes dissensiones*.

² Aliquot manuscripti, *requirentes*.

(a) Cato Minor, apud Plutarchum.

quidam intellexerunt, in tricenario fructu ponitur (a), longe sanctiore mente superabant, qui de suis nuptiis filios propter Christum quærebant, ad genus ejus secundum carnem distinguendum ab omnibus gentibus: sicut Deo disponere placuit, ut hoc præ cæteris ad eum prophetandum valeret, quod prænuntiabatur ex quo etiam genere et ex qua gente esset in carne venturus. Valde ergo nostrorum fidelium castis nuptiis amplius bonum erat, quod pater Abraham in suo femore noverat, cui manum subdere famulum jussit, ut de uxore quæ a filio esset ducenda juraret (*Gen. xxiv, 2-4*). Ponens enim manum sub femore hominis, et jurans per Deum cæli, quid aliud significabat, nisi in ea carne, quæ ex illo femore originem duceret, Deum cæli esse venturum? Bonum ergo sunt nuptiæ, in quibus tanto meliores sunt conjugati, quanto castiores ac fideiores Deum timent, maxime si filios quos carnaliter desiderant, etiam spiritualiter nutriant.

CAPUT XX.—23. *Ex lege purificationis post concubitum, non ostendi illum esse peccatum. An continentes nunc aliqui conferri possint antiquis Patribus conjugatis.* Nec quod purificari Lex hominem et post conjugalem concubitum jubet, peccatum esse declarat; si non est ille qui secundum veniam conceditur, qui etiam nimius impedit orationes. Sed sicut multa Lex ponit in sacramentis et umbris futurorum; quædam in semine quasi materialis informitas, quæ formata corpus hominis redditura est, in significatione posita est vitæ informis et ineruditæ: a qua informitate quoniam oportet hominem doctrinæ forma et eruditione mundari, in hujus rei signum illa purificatio præcepta est post seminis emissionem. Neque enim et in somnis peccato fit¹; et tamen etiam ibi præcepta est purificatio. Aut si et hoc peccatum quisquam putat, non arbitrans accidere nisi ex aliquo hujusmodi desiderio, quod procul dubio falsum est; numquid et solita menstrua² peccata sunt feminarum? a quibus tamen eas eadem Legis vetustas præcepit expiari (*Levit. xv*); non nisi propter ipsam materiales informitatem, quæ facto conceptu tanquam in ædificationem corporis additur: ac per hoc cum informiter fluit, significari per illam lex voluit animum sine disciplinæ forma indecenter fluidum ac dissolutum; quem formari oportere significat, cum talem fluxum corporis jubet purificari. Postremo numquid et mori peccatum est, aut mortuum sepelire non etiam bonum opus humanitatis est? et tamen purificatio etiam inde mandata est (*Num. xix, 11*); quia et mortuum corpus vita deserente, peccatum non est, sed peccatum significat animæ desertæ a justitia.

24. Bonum, inquam, sunt nuptiæ, et contra omnes calumnias possunt sana ratione defendi. Nuptiis tamen sanctorum patrum, non quas nuptias, sed quam

continentiam comparem quæro: imo non nuptias nuptiis; nam par in omnibus munus est mortali hominum naturæ datum; sed homines qui nuptiis utuntur, aliis hominibus qui longe aliter nuptiis usi sunt quos conferam quoniam non invenio, quinam continentes¹ illis conjugatis conferendi sint requirendum est. Nisi forte Abraham continere se non posset a nuptiis propter regnum cælorum, qui unicum prolis pignus, propter quod nuptiæ charæ sunt, potuit intrepidus immolare propter regnum cælorum.

CAPUT XXI.—25. *Distinguenda continentia ut et aliæ virtutes, in habitu et in opere. Virtutem in habitu esse posse etiamsi non sit in opere, docetur exemplo Christi.* Continentia quippe, non corporis, sed animi virtus est. Virtutes autem animi aliquando in opere manifestantur, aliquando in habitu latent, sicut martyrii virtus emicuit apparuitque tolerando passiones: sed quam multi sunt in eadem virtute animi, quibus tentatio deest, qua id quod intus est in conspectu Dei, etiam in hominum procedat, nec tunc esse incipiat, sed tunc innotescat? Jam enim erat in Job patientia, quam noverat Deus, et cui testimonium perhibebat; sed hominibus innotuit tentationis examine; et quod latebat intrinsecus, per ea quæ forinsecus illata sunt, non natum, sed manifestatum est (*Job 1*). Habebat utique et Timotheus virtutem continendi a vino, quam non ei abstulit Paulus, monendo ut vino modico uteretur propter stomachum et frequentes suas infirmitates (*I Tim. v, 23*); alioquin perniciose docebat, ut propter salutem corporis fieret in animo damnum virtutis: sed quia poterat ea virtute salva fieri quod monebat, ita relaxata est corpori utilitas bibendi, ut maneret in animo habitus continendi. Ipse est enim habitus, quo aliquid agitur, cum opus est; cum autem non agitur, potest agi, sed non opus est. Hunc habitum circa continentiam quæ fit a concubitu non habent illi quibus dicitur, *Si se non continent, nubant* (*I Cor. vii, 9*). Hunc vero habent quibus dicitur, *Qui potest capere, capiat* (*Matth. xix, 12*). Sic usi sunt perfecti animi bonis terrenis ad aliud necessariis per hunc habitum continentiam, quo eis non obligarentur, et quo possent eis etiam non uti, si non opus esset. Nec quisquam eis bene utitur, nisi qui et non uti potest. Multi quidem facilius se abstinere ut non utantur, quam temperent ut bene utantur: nemo tamen eis potest sapienter uti, nisi qui potest et continenter non uti. Ex hoc habitu et Paulus dicebat, *Scio et abundare et penuriam pati* (*Philipp. iv, 12*). Penuriam quippe pati, quorumcumque hominum est; sed scire penuriam pati, magnum est. Sic et abundare quis non potest? scire autem et abundare, non nisi eorum est quos abundantia non corrumpit.

26. Verum ut apertius intelligatur quomodo sit virtus in habitu, etiamsi non sit in opere, loquor de exemplo de quo nullus dubitat catholicorum Christianorum. Dominus enim noster Jesus Christus, quod in veritate carnis esurierit ac sitierit, manducaverit et biberit, nullus ambigit eorum qui ex ejus Evange

¹ Sic potiores Mss. At editi, *peccatum fit*.

² Mss., *et solita mensium*; sive ut in vetustissimis scribi consuevit, *mensuum*. Hinc forte factum ut in editione Erasmi legeretur, *et solita menstruum*.

(a) Vid. lib. de virginitate, cap. 43.

¹ Sic Mss. At editi, *quomodo continentes*.

lio fideles sunt. Num igitur non erat in illo continentiae virtus a cibo et potu, quanta erat in Joanne Baptista? *Venit enim Joannes non manducans neque bibens; et dixerunt, Dæmonium habet: venit Filius hominis et manducans et bibens; et dixerunt, Ecce vorax et potator vini¹, amicus publicanorum et peccatorum.* Numquid non talia dicuntur in domesticos ejus, patres nostros, ex alio genere utendi terrenis quantum ad concubitum pertinet: Ecce homines libidinosi et immundi, amatores feminarum et lasciviarum? Et tamen sicut in illo illud non erat verum; quamvis verum esset, quod non sicut Joannes abstineret a manducando et bibendo; ipse enim apertissime verissimeque ait, *Venit Joannes non manducans, neque bibens; venit Filius hominis manducans et bibens*: sic nec hoc in illis patribus verum est; quamvis venerit modo Apostolus Christi non conjugatus nec generans, quem dicant Pagani, Magus erat; venerit autem tunc Propheta Christi nuptias faciens et filios procreans, quem dicant Manichæi, Mulierosus erat: *Et justificata est, inquit, sapientia a filiis suis (Matth. xi, 18, 19).* Quod Dominus ibi subjecit, cum de Joanne ac de se illa dixisset: *Justificata est, inquit, sapientia a filiis suis.* Qui vident continentiae virtutem in habitu animi semper esse debere, in opere autem pro rerum ac temporum opportunitate manifestari: sicut virtus patientiae sanctorum martyrum in opere apparuit, cæterorum vero æque sanctorum in habitu fuit. Quocirca sicut non est impar meritum patientiae in Petro qui passus est, et in Joanne qui passus non est: sic non est impar meritum continentiae in Joanne qui nullas expertus est nuptias (a), et in Abraham qui filios generavit. Et illius enim cælibatus, et illius concubium pro temporum distributione Christo militarunt: sed continentiam Joannes et in opere, Abraham vero in solo habitu habebat.

CAPUT XXII.—27. *Continentia in antiquis habitu, nunc autem opere tenenda. Jovinianistarum percontatio exploditur.* Illo itaque tempore cum et lex, dies Patriarcharum subsequens, maledictum dixit, qui non excitaret semen in Israel (*Deut. xxv, 5-10*), et qui poterat non promebat, sed tamen habebat. Ex quo autem venit plenitudo temporis (*Galat. iv, 4*), ut diceretur, *Qui potest capere, capiat*; ex illo usque adhuc, et deinceps usque in finem, qui habet operatur; qui operari noluerit, non se habere mentiatur. Ac per hoc ab eis qui corrumpunt bonos mores colloquiis malis (*I Cor. xv, 53*), inani et vana versutia dicitur homini christiano continenti et nuptias re-

¹ Antiquissimus Corbeiensis codex cum Bigotiano Ms., et *vinaria*. Editio Er. cum nonnullis Mss., et *vinarius*: ad marginem vero habet, « Alias, *vinarius*; » forte pro, *vin-haurius*.

(a) Sequitur Hieronymum, qui in libro adversus Jovinianum primo scribit Joannem perpetuo virginem fuisse, nec aliam exstitisse causam cur a Domino cæteris Apostolis plus amatus sit. Virginem enim ab eo repertum ac pene puerum Hieronymus contendit, probatque, quia, inquit, « manifestissime docent ecclesiasticæ historiæ, quod usque ad « Trajani vixerit imperium, id est, post passionem Domini « sexagesimo octavo anno dormierit. » Confer Augustini in Joannem Tractatum 124, n. 7.

cusanti, Tu ergo melior quam Abraham? Quod ille cum audierit, non perturbetur; nec audeat dicere, Melior, nec a proposito delabatur: illud enim non vere dicit, hoc non recte facit. Sed dicat, Ego quidem non sum melior quam Abraham, sed melior est castitas cælibum quam castitas nuptiarum: quarum Abraham unam habebat in usu, ambas in habitu. Caste quippe conjugaliter vixit: esse autem castus sine conjugio potuit, sed tunc non oportuit. Ego vero facilius non utor nuptiis quibus est usus Abraham, quam sic utar nuptiis quemadmodum est usus Abraham: et ideo melior sum illis qui per animi incontinentiam non possunt quod ego, non illis qui propter temporis differentiam non fecerunt quod ego. Quod enim ego nunc ago, melius illi egissent, si tunc agendum esset: quod autem illi egerunt, sic ego non agerem, et si nunc agendum esset. Aut si talem se iste sentit et novit, ut salva et permanente in habitu animi sui virtute continentiae, si ad usum nuptiarum ex aliquo religionis officio descendisset, talis maritus et talis pater esset, qualis fuit Abraham; audeat plane respondere illi captioso interrogatori, et dicere, Non sum quidem melior quam Abraham, in hoc duntaxat genere continentiae, qua ille non carebat, etsi non apparebat; sed sum talis, non aliud habens, sed aliud agens. Dicat plane ista: quia et si voluerit gloriari, non erit insipiens; veritatem enim dicit. Si autem parcit, ne quis eum existimet super id quod eum videt, aut audit aliquid ex illo (*II Cor. xii, 6*); auferat a persona sua nodum quæstionis, et non de homine, sed de re ipsa respondeat, et dicat, qui tantum potest, talis est qualis fuit Abraham. Potest autem fieri ut minor sit continentiae virtus in animo ejus qui non utitur nuptiis, quibus est usus Abraham: sed tamen major est¹, quam in animo ejus qui propterea tenuit conjugii castitatem, quia non potuit amplio-rem. Sic et femina innupta, quæ cogitat ea quæ sunt Domini, ut sit sancta et corpore et spiritu (*I Cor. vii, 34*), cum audierit impudentem illum percontatorem dicentem, Tu ergo melior quam Sara? respondeat, Ego melior sum, sed iis quæ virtute hujus continentiae carent, quod de Sara non credo: fecit ergo illa cum ista virtute quod illi tempori congruebat, a quo ego sum immunis, ut in meo etiam corpore appareat quod illa in animo conservabat.

CAPUT XXIII.—28. *Continentia melior castitate conjugati: sed possunt conjugati esse continentibus meliores. Obedientiae bonum majus quam continentiae. Obedientior conjugata minus obedienti virgini præponenda. Obedientia mater omnium virtutum.* Res ergo ipsas si comparemus, nullo modo dubitandum est meliorem esse castitatem continentiae quam castitatem nuptialem, cum tamen utrumque sit bonum: homines vero cum comparemus, ille est melior qui bonum amplius quam alius habet. Porro qui amplius ejusdem generis habet, et id quod minus est habet: qui autem tantummodo quod minus est habet, id quod est am-

¹ Hic apud Lov. additur, *in opere ejus*; quod ab Er. et Mss. abest.

plius non utique habet. In sexaginta enim sunt et triginta, non in triginta sunt et sexaginta. Non operari autem ex eo quod habet, in distributione officiorum positum est, non in egestate virtutum: quia nec bono misericordiae caret, qui non invenit miseros quibus possit misericorditer subvenire.

29. Huc accedit quia non recte comparantur homines hominibus ex uno aliquo bono. Fieri enim potest ut alius non habeat aliquid quod alius habet, sed aliud habeat quod pluris aestimandum est. Majus enim bonum est obedientiae quam continentiae. Nam connubium nusquam nostrarum Scripturarum auctoritate damnatur, inobedientia vero nusquam absolvitur. Si ergo proponatur virgo permansura, sed tamen inobediens, et maritata quae virgo permanere non posset, sed tamen obediens, quam meliorem dicamus? Minus laudabilem quam si virgo esset, an damnabilem sicut virgo est? Ita si conferas ebriosam virginem sobriam conjugatam, quis dubitet eandem ferre sententiam? Nuptiae quippe et virginitas duo bona sunt, quorum alterum majus: sobrietas autem et ebriositas, sicut obedientia et contumacia, illa bona sunt, haec mala. Melius est autem habere omnia bona vel minora, quam magnum bonum cum magno malo: quia et in corporis bonis melius est habere Zachaei staturam cum sanitate, quam Goliath cum febre.

30. Recte plane quaeritur, non utrum omnimodis inobediens virgo conjugatae obedienti, sed minus obediens obedientiori comparanda sit; quia et illa nuptialis castitas est, et ideo bonum est, sed minor quam virginalis. Tanto ergo minor in bono obedientiae, quanto major in bono castitatis, si altera alteri comparetur, quae praeponenda sit judicat, qui primo ipsam castitatem et obedientiam comparans, videt omnium virtutum quodam modo matrem esse obedientiam. Ac per hoc ideo potest esse obedientia sine virginitate, quia virginitas ex consilio est, non ex praepcepto. Obedientiam vero illam dico, qua praepceptis obtemperatur. Ideoque obedientia praepceptorum sine virginitate quidem potest, sed sine castitate esse non potest. Ad castitatem namque pertinet non fornicari, non mœchari, nullo illicito concubitu maculari: quae qui non observant, contra praepcepta Dei faciunt, et ob hoc extorres sunt a virtute obedientiae. Virginitas autem propterea potest esse sine obedientia, quia potest femina consilio virginitatis accepto, et custodita virginitate, praepcepta contemnere: sicut multas sacras virgines novimus verbosas, curiosas, ebriosas, litigiosas, avaras, superbas; quae omnia contra praepcepta sunt, et sicut ipsam Evam inobedientiae crimine occidunt. Quapropter non solum obediens inobedienti, sed obedientior conjugata minus obedienti virgini praeponenda est.

31. Ex hac obedientia pater ille qui sine uxore non fuit, esse sine unico filio et a se occiso paratus fuit (a). Unicum enim non immerito dixerim, de quo audivit a Domino, *In Isaac vocabitur tibi semen.* (Gen. xxi, 12). Quanto ergo citius, ut etiam sine uxore esset, si hoc

(a) II Retract. cap. 22, n. 2.

juberetur, audiret? Unde non frustra saepe miramur nonnullos utriusque sexus ab omni concubitu continententes, negligenter obedire praepceptis, cum tam ardentem arripuerint non uti concessis. Unde quis dubitat et excellentiae sanctorum illorum patrum atque niatrum filios generantium non recte comparari mares et feminas nostri temporis, quamvis ab omni concubitu inimunes, in virtute obedientiae minores; etiamsi illis hominibus et in habitu animi defuisset, quod in istorum opere manifestum est? Sequantur ergo Agnum pueri cantantes canticum novum, sicut in Apocalypsi scriptum est, *qui cum mulieribus se non contaminaverunt* (Apoc. xiv, 4); non ob aliud nisi quia virgines permanserunt. Nec ideo se arbitrentur meliores esse primis patribus sanctis, qui nuptiis, ut ita dicam, nuptialiter usi sunt¹. Earum quippe usus ita se habet, ut si quid in eis per carnis commixtionem, quod excedat generandi necessitatem, quamvis venialiter factum fuerit, contaminatio sit. Nam quid expiat venia, si omnino non contaminat illa progressio? A qua contaminatione mirum si immunes essent pueri sequentes Agnum, nisi virgines permanserent.

CAPUT XXIV. — 32. *Nuptiarum bonum apud Christianos triplex. Conjugati antiqui obedientiam in opere, continentiam in habitu tenuerunt.* Bonum igitur nuptiarum per omnes gentes atque omnes homines in causa generandi est, et in fide castitatis: quod autem ad populum Dei pertinet; etiam in sanctitate Sacramenti, per quam nefas est etiam repudio discedentem alteri nubere, dum vir ejus vivit; nec saltem ipsa causa pariendi; quae cum sola sit qua nuptiae fiunt, nec ea re non subsequente propter quam fiunt solvitur vinculum nuptiale nisi conjugis morte. Quemadmodum si fiat ordinatio cleri ad plebem congregandam, etiamsi plebis congregatio non subsequatur, manet tamen in illis ordinatis Sacramentum ordinationis; et si aliqua culpa quisquam ab officio removeatur, Sacramento Domini semel imposito non carebit, quamvis ad iudicium permanente. Generationis itaque causa fieri nuptias, Apostolus ita testis est: *Volo, inquit, juniores nubere.* Et quasi ei diceretur, *Ut quid?* continuo subiecit, *filios procreare, matres familias esse* (I Tim. v, 14). Ad fidem autem castitatis illud pertinet: *Uxor non habet potestatem corporis sui, sed vir: similiter et vir non habet potestatem corporis sui, sed mulier.* Ad Sacramenti sanctitatem illud: *Uxorem a viro non discedere; quod si discesserit, manere innuptam, aut viro suo reconciliari: et vir uxorem non dimittat.* Haec omnia bona sunt, propter quae nuptiae bonae sunt²; proles, fides, Sacramentum. Nec prolem autem carnalem jam hoc tempore quaerere, ac per hoc ab omni tali opere immunitatem quamdam perpetuam retinere, atque uni viro Christo spiritualiter subdi, melius est utique et sanctius: si tamen ea vacatione sic utantur homines, quomodo scriptum est, ut cogitent quae sunt Domini, quomodo placeant

¹ Vid., non nuptialiter usi sunt: reluctantibus editis alijs et Mss.

² In Mss., bonum sunt.

Deo (I Cor. vii, 4, 10, 11, 52); id est, ut perpetuo cogitet continentia, ne quid minus habeat obedientia: quam virtutem tanquam radicalem, atque ut dici solet, matricem, et plane generalem, sancti antiqui patres in opere exercuerunt; illam vero continentiam in animi habitu tenuerunt. Qui profecto per obedientiam qua iusti et sancti erant, et ad omne opus bonum semper parati, etiamsi ab omni concubitu abstinere iuberentur, efficerent. Quanto enim facilius possent vel iussione, vel exhortatione Dei non concumbere, qui prolem cui uni propagandæ concumbendo serviebant, obediendo poterant immolare.

CAPUT XXV. — 33. *Manichæorum de Patribus Veteris Testamenti calumniæ refutatae.* Quæ cum ita sint, hæreticis quidem sive Manichæis, sive quicumque alii patribus Veteris Testamenti de pluribus calumniantur uxoribus, hoc esse argumentum deputantes, quo eorum convincant incontinentiam, satis superque responsum est: si tamen capiunt non esse peccatum, quod neque contra naturam committitur, quia non lasciviendi, sed gignendi causa illis feminis utebantur; neque contra morem, quia illis temporibus ea factitabantur; neque contra præceptum, quia nulla lege prohibebantur. Illos vero qui illicite feminis usi sunt, vel arguit in Scripturis illis divina sententia, vel nobis lectio iudicandos atque vitandos, non approbandos imitandosve proponit.

CAPUT XXVI. — 34. *Continentes hujus temporis non abjecte sentiant de sanctis Patribus conjugatis. Virginitas humilitate tuenda.* Nostros autem qui conjuges habent, quantum possumus, admonemus, ne secundum suam infirmitatem de illis sanctis patribus audeant iudicare; comparantes, ut ait Apostolus, semetipsos sibi semetipsis (II Cor. x, 12); et ideo non intelligentes quantas vires habeat animus justitiæ contra libidines serviens, ne carnalibus hujuscemodi motibus acquiescat, eosque in concubitu ultra generandi necessitatem prolabi aut progredi sinat, quantum ordo naturæ, quantum morum consuetudo, quantum legum scita præscribunt. Hoc quippe ideo

de illis patribus homines suspicantur, quia ipsi per incontinentiam vel nuptias elegerunt, vel conjugibus intemperanter utuntur. At vero continentes vel marces qui defunctis uxoribus, vel feminæ quæ defunctis viris, vel utrique qui pari consensu continentiam Deo voverunt, sciant sibi quidem mercedis amplius deberi, quam conjugalis castitas poscit: sed sanctorum patrum nuptias, qui propheticè conjungebantur, qui neque in concubitu nisi prolem, neque in ipsa prole nisi quod in carne venturo Christo proficeret requirebant, non solum præ suo proposito non contemnunt, verum etiam suo proposito sine dubitatione præponant.

35. Pueros quoque ac virgines integritatem ipsam Deo dicantes, multo maxime commonemus ut tanta norint humilitate tuendum esse quod in terra interim vivunt, quanto magis cœli est quod voverunt. Nempe scriptum est: *Quanto magnus es, tanto humilia te in omnibus* (Eccli. iii, 20). Nostrum ergo est de magnitudine eorum aliquid dicere, illorum de magna humilitate cogitare. Exceptis igitur quibusdam illis conjugatis patribus et matribus sanctis, quibus ideo isti meliores non sunt, quamvis conjugati non sint, quia si conjugati essent, pares non essent; cæteros omnino hujus temporis conjugatos, vel post expertum concubitu continentibus, a se superari non dubitent: non quantum ab Anna, Susanna; sed quantum ambæ a Maria superantur. Quod ad ipsam pertinet sanctam carnis integritatem, loquor: nam quæ alia sint Mariæ merita, quis ignorat? Mores itaque congruos huic tanto proposito adjungant, ut de præpollenti præmio certam securitatem gerant: scientes sane sibi atque omnibus fidelibus dilectis et electis Christi membris multis ab oriente et occidente venientibus, etsi inter se distante pro meritis gloriæ luce fulgentibus, hoc tamen magnum in commune præstari, ut cum Abraham et Isaac et Jacob recumbant in regno Dei (Matth. viii, 11), qui non propter hoc sæculum, sed propter Christum conjuges, propter Christum patres fuerunt.

In subsequentem librum de Sancta Virginitate, vide lib. 2, cap. 23, Retractionum, tom. 1, col. 640, a verbis, Posteaquam scripsi, usque ad verba, Nuper edidimus. M.

Hujus libri meminit præterea sanctus Augustinus in proximo secuturo libro de Bono Viduitatis, capp. 15 et 25; necnon in libro 1 de peccatorum Meritis et Remissione, cap. 29.

S. AURELII AUGUSTINI
HIPPONENSIS EPISCOPI
DE
SANCTA VIRGINITATE
LIBER UNUS (a).

Dicit primum de præstantia sacræ ac Deo dicatæ virginitatis, cui fecunditatem conjugalem jam non posse ullam comparari demonstrat. Duobus subinde occurrit contrariis erroribus; alteri culpantium nuptias, alteri eas æquantium virginitati: illorum scilicet putantium nuptias ex obliquo et tacite damnatas ab Apostolo dicente ad Corinthios, *Tribulationem tamen*

(a) scriptus circiter annum 401.